

VARLIK MERTEBELERİ

Abdülkerim Cîlî

Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i
İbtida-i Küll-i Mevcud

furkan
kitaplığı

ABDÜLKERİM CÎLÎ

VARLIK MERTEBELERİ

*Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i
İbtida-i Küll-i Mevcud*

Türkçesi:

Abdülaziz Mecdi Tolun

Hazırlayan:

Ahmet Faruk Güney

furkan kitaplığı: 43

isbn: 975-7969-31-1

I. basım;
2006, istanbul

kitabın adı: varlık mertebeleri
yazarı: abdülkerim cili

teknik hazırlık: yusuf yağ
kapak düzeni: kemal serkan sığıt
iç baskı: alemдар offset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

furkan kitaplığı
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: selman ağa mah., selami ali efendi cad., no: 11,
üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 - 492 59 74/75 faks: 334 61 48
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, istanbul
tel (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28
www.kaknus.com.tr e-posta: info@kaknus.com.tr

İçindekiler

Sunuş	7
Eser ve Muhtevası	7
Eserin Yayına Hazırlanması	13
Biyografiler	14
Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b.	
Abdülkerim el-Cili (ö. 832/1428)	15
Abdülaziz Mecdi Tolun (1865-1941)	17
Osman Nuri Ergin (1883-1961)	17
Meratib-i Vücut ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud	23
Meratib-i Vicud	35
İndeks	83
Metin Bölümü	85

Sunuş

*“Bir kimse sun’-ı ilahî’den ne kadarına cahil ise
kemalden o mikdarına da cahildir”*

Eser ve Muhtevası

İslam düşünce tarihinde varlığın/hakikatin nazarî olarak idrak edilmesinde ve yorumlanmasında bir bütünlüğe ulaşmak için çok büyük gayretler ortaya konmuştur. Bu bütünlüğe ulaşma çabalarında hukemanın, mütekelliminin ve mutasavvıfının (özellikle vahdet-i vücud ehlinin) kabul ettiği varlık tasnifleri üç ana çizgiyi temsil etmektedir.¹

Varlığın mertebeler halinde tasnifi ise bu üç ekol içerisinde mutasavvıfının yoludur. Onlar mütekelliminin ka-

¹ Bu üç ekolün varlık anlayışlarının tahlili ve tahkiki için bk. Nureddin Abdurrahman Cami, *ed-Dürret’ul-Fâhira fi Tahkiki Mezhep’is-Sufiyye vel-Mütekellimîn vel-Hukelma’îl-Mütchaddimîn*, Tahran 1358.

dim-hadis, hukemanın *vacib-mümkin* temel ayrımından farklı olarak varlığı yukarıdan aşağıya zuhur eden bir silsile (meratib) şeklinde tasnif etmişlerdir. Böylece mutasavvıfa, vahdet-i vücud anlayışına dayalı olarak varlığı bu şekilde tasnif etmekle bir anlamda her iki ekolü de (mütakellimîn-hukema) birleştiren ve tatmin eden daha üst bir nazari çerçeve ortaya koymuşlardır: Kendisine işaret edilemeyecek kadar soyutlanmış bir zât'tan (bir anlamda metafizik bir ilkedен) başlayarak âlemi yaratan, her şeye var oluşunda istihkakını veren, peygamberler gönderen böylece isim ve sıfatları zahir olup bu zuhuru *insan-ı kâmilde* kemale eren en yüce varlık'ın (Cenab-ı Hak) tenez-zülû söz konusu olmaktadır.

Abdülkerim Cîlî'nin telif etmiş olduğu *Meratib'ul-Vücud ve Beyanu Hakikati İbtidai Külli Mevcud* adlı eser varlığı mertebelendirerek zuhur edişini ele alan ilk müstakil eser olma özelliğini taşımaktadır.² Cîlî bu eserinde vah-

² *Meratib'ul-vücud* hakkında ilk müstakil eseri yazması sebebiyle Cîlî, kendisinden sonra yazılan birçok eserde zikredilmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır; mesela bkz. Nablusi, *Ariflerin Tevhidi*, (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 15; Mehmed Elif Efendi, *el-Kelimat'ul-Mücmelle fi Serh'it-Tuhfet'il-Mürsele*, İstanbul 1342, s. 14. Yine Abdülgani Nablusi bir diğer eseri olan *el-Vücud'ul-Hak ve'l-Hitab'us-Sıdk* (=Gerçek Varlık, trc. Ekrem Demirli, İstanbul 2003) adlı eserinde de Cîlî'ye ve bu eserine atıfta bulunmakta, kendisinden alıntılar yapmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki varlık mertebelerinin sayısı farklı itibarla göre çeşitlilik arzettiğinden sonraki müellifler Cîlî'ye atıl yapmakla birlikte kendi kabûllerine göre tasniflerde bulunmuşlardır.

det-i vücud ekolüne bağlı olarak varlığı, onun tecellilerini mertebelendirerek açıklamaktadır.

Varlığın bu hiyerarşik yapısı asl olarak zât-ı ilahiyenin tecellisinden, kendisinde bulunan isim ve sıfatların zuhurdan ibarettir. Zât-ı ilahiyenin isim ve sıfatlarının nâ-mütenahi olması sebebiyle tezahürleri olan mertebeler de sonsuzdur. Ancak müellif bu sonsuz mertebeleri, imkanı altına alacak kırk mertebe ile sınırlandırılabileceğini ifade eder ve bu sebeple zâtın tecellisini kırk mertebe olarak sıralar. Nablusî, Fazlullah el-Hindî'nin *et-Tuhfet'ul-mürselesine* yazdığı şerhte bu hususa işaret etmiştir:

“Şeyh Abdülkerim Cîlî, *Meratib'ul-Vücud* isimli risalelerinde bu mertebeleri kırk olarak tasnif etmiştir, burada zikr edilenler ise yedidir.”³

Aynı esere Mehmed Elif Efendi tarafından yapılan tercüme-şerhde ise sadece Cîlî'de mertebelerin kırk olmasına değil, mertebelerin birbirinden farklı olmasının sebebine de işaret edilmiştir:

“Şeyh Abdülkerim Cîlî (kaddesellahu ruhehu) *Meratib'ul-Vücud* nam eserinde kırk mertebe-i asliye beyan etmiş[tir]. Bunlar bir vech ve itibar ile dir. Hiçbirisi meratib-i vücudun hasr ve bir muayyen adedde kasrını iktiza etmez.”⁴

³ Nablusi, *Ariflerin Tevhidi*, (İrc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 15.

⁴ Mehmed Elif Efendi, *Kelimat'ul-Mücmelc fi Şerh'it-Tuhfet'il-Mürsele*, İstanbul 1342, s. 14.

Bu kırk mertebe üç ana bölüme ayrılabilir:⁵

1. Zât'a Taalluk Eden Mertebeler

(*Gayb Mertebeleri*):

Burada üç mertebe vardır: *zât-ı ilahiye*, *tecelli-i evvel*, *vahidiyet*. Zât'ın bu mertebelerde idraki, taakkulü mümkün değildir.

Zât-ı ilahiye mertebesinde zât, her türlü tecelli ve taayyünden müstağni olup "gayb-ı mutlak" ve "gayb'ul-gayb"dır. Çünkü zât-ı ilahiye bu mertebede sırf zâttan ibarettir; yani hiçbir ifade, işaret ve sıfatla nitelendirilmesi mümkün değildir.

İkinci mertebe olan *tecelli-i evvel* veya *ehadiyet* mertebesi ise zâtın tenezzülâtının ilkidir. Esnâ ve sıfâtın kâffesi bu mertebede *butûn* (bir anlamda potansiyel) hükmü ile mevcuttur. Bu mertebe ise butûn ile zuhur arasında bir rabıtaadır. Hazreti Muhammed'in (s.a) velayeti de bu mertebe ile ilişkilendirilmiştir.

Üçüncü mertebe olan *vahidiyet* ise kesretin bidayeten neşet ettiği, nihayeten de dağıldığı, son bulduğu mertebedir. Bu mertebe *butûn* ve zuhuru kabul ettiği için nisbeti de kabul eder.

⁵ Ayrıca bk. Kartal, Abdullah, *Abdülkerim Cili Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, s. 65-76

2. Hakk'a Taalluk Eden Mertebeler

(*Berzah Mertebeleri*):

Bunlar uluhiyet, rahmaniyet, rububiyet, melikiyet, esmâ ve sıfât-ı nefsiye, esmâ-i cemaliye, esmâ-i celaliye, esmâ-i fiiliye mertebeleridir.

İlahî zât *uluhiyet* mertebesiyle bütün ilahî isim ve sıfatlara sahip olmakla artık "Allah" olarak tecelli etmektedir. Hiçbir sıfat ve isim ile nitelendirilemeyen zâtın âlem ile, yani yaratılmışlarla ilişkisi onun isimleri ve sıfatları aracılığıyla. Dolayısıyla uluhiyet makamı sırf zuhurdan ibarettir. Herşeye, bütün esmâ-i ilahiye ve sıfatiye'ye, bütün şuûn-ı ilahiye'ye istihkakını veren bu mertebedir.

Rahmaniyet mertebesi artık her türlü kesretin (*kesret-i ilahiye* ve *kesret-i kevniye*) kaynağını teşkil eder. Rahmet bu mertebede esmâ ve sıfâtın eserlerinin zuhuruyla tahakkuk eder.

Rububiyet mertebesiyle artık ubudiyetin varlığı ortaya çıkar. Böylece rasûl, kitab ve şeriatların gönderilmesi, azab ve mücazâtı tayin bu mertebeye ait olmuş olur.

Melikiyet mertebesi emr u nehy-i ilahînin zuhur ettiği mertebedir. Ancak bu mertebeden sadır olan emir ve nehiy rububiyet mertebesinden peygamberler aracılığı ile sadır olan emir ve nehiy gibi değildir. Bu mertebeden sadır olan emre mahlukatın muhalefet imkanı yoktur. Kûn emri verilir verilmez o şey hemen oluverir, oluvermek zorundadır.

Esmâ ve sıfât-ı nefsiye ise kendileri olmadan zâtın kemali düşünölemeyecek olan isimler ve sıfatlardan oluşur. Bunlar ise hayat, ilim, irade ve kudrettir.

Esmâ-i cemaliye rahîm, selâm, lâtif gibi isimler, *esmâ-i celaliye* kebîr, azîm, azîz gibi isimler, *esmâ-i fiiliye* ise muhyî, rezzak, hallâk gibi isimlerin zuhur ettiğı mertebelerdir.

3. Âleme Taalluk Eden Mertebeler

(*Halk Mertebeleri*):

Bu mertebeleri klasik kozmoloji anlayışına göre ikiye ayrılabilir:

a. Ay üstü âleme ait olanlar: Âlem-i imkân; akl-ı evvel, ruh-i azam, arş, kürsi, ervah-ı ulviye, tabiat-ı mücerrede, heyula, hebaî, cevher-i ferd, mürekkebat; felek-i atlas, felek-i cevza, felek'ul-eflak, sema-i zuhal, sema-i müşteri, sema-i merrîh, sema-yı şems, sema-yı zühre, sema-yı utarid ve sema-i kamer'dir

b. Ay altı âleme ait olanlar: Felek-i esir, felek-i me'sur, felek-i müste'sir, felek-i müteessir, maden, nebatat, hayvan ve insan'dır.

Bu mertebelerle zâtın tecelli ve taayyünleri âlemi var etmiş, son mertebe olan insanda bu tecelli ve taayyünler tamamlanmıştır. Böylece Hakk'ın isim ve sıfatları en mükemmel mazharını bulmuştur. İnsan mertebesi son mertebe olmakla birlikte zâtın zuhurunun kemâlini teşkil eder: Zuhurun kâmil olması mazhar'ın kemâlini gerekli

kılmaktadır. Bu kemâl ise insan'la gerçekleşmiştir. Böylece insan, zâtın bütün isim ve sıfatlarını mücmel ve mufassal, hükmî ve vücudî olarak kendisinde cem etmiş olur: "Nefsini bilen Rabb'ini bilir"

Eserin Yayına Hazırlanması⁶

Yayına hazırlamış olduğumuz bu eser Abdülkerim Cîlî'nin mezkur eserinin Abdülaziz Mecdi Tolun tarafından yapılmış tercümesidir. Eser 10 Kanun-i Evvel (Aralık) 1939'da tercüme edilmeye başlanmış 25 Şubat 1940'da ise tercüme tamamlanmıştır. Dikte ettirmek suretiyle yapılan bu tercüme Osman Nuri Ergin tarafından yazılmıştır. Tercümenin tek nüshası da Osman Nuri Ergin'in el yazısı (rika) ile Atatürk Kitaplığı'nda kendisine ait koleksiyonda 54 sayfa olarak bir defter içerisinde yer almaktadır.⁷

Yayına hazırlanan metinde müellife ait ifadeler (*) işaretli dipnotlarla, mütercimnin kendine ait notları ise hint rakamlı dipnotlarla gösterilmiştir. Yayına hazırlayana ait ilavelere [] içerisinde yer verilmiştir. Bunun haricinde metne herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Metin-

⁶ Burada öncelikle ve özellikle bu eserden beni haberdar edip yayına hazırlamam hususunda teşvik ve destek veren muhterem hocam Dücane Cündioğlu'na, eserin mukabelesinde yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Mukaddes hanıma ve değerli dost Semih Atış'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

⁷ İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Osman Nuri Ergin Bölümü, Nr. 307.

de mealleri tarafınızdan ilave edilen âyetlerin tercümele-ri Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili* isimli tefsirinin meal kısmından alınmıştır. Ayrıca metin içerisinde yazma nüshaya ait sayfa numaraları da [] içerisinde verilmiştir.

Neşre hazırlanan Türkçe tercüme, eserin Arapça aslını da ilave bir bölüm olarak eklemeyi uygun bulduk. Böylece bu risalenin Arapça aslının elde edilmesini kolaylaştırarak⁸ erbabına tercüme ile mukabele imkanı vermek istedik. Eserin Arapça kısmını oluşturan metin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan yazılarından iki tanesinin⁹ karşılaştırılarak dizilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu sebeple belirtmek gerekir ki bu neşir bir tahkik (edisyon kritik) çalışması değildir. Bu iki nüshanın karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan metinle tercüme arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu farklar tercümeye esas ittihaz edilen nüshanın farklılığından kaynaklandığı gibi o dönemin tercüme anlayışı ve kullanılan dilden de kaynaklanmaktadır.

Biyografiler

Burada risalenin müellifinin, müterciminin ve müstensihinin kendilerini az da olsa tanıtma ve rahmete vesile olması amacıyla kısa bir biyografilerini vermeği uygun buluyoruz.

⁸ Cili'nin bu eseri (Meratib'ul-Vücut) Kahire'de iki defa (biri tarihsiz diğeri 1999'da) tab edilmiştir. Ancak bu baskılardan herhangi birini elde etmek ve kütüphanelerde bulmak mümkün olamamıştır. Bu sebeple bu metnin neşriyle ilgililerinin metne ulaşmasının kolaylaşacağı umulmaktadır.

⁹ Hacı Mahmud Efendi Nr. 3249 ve Şehid Ali Paşa Nr. 1396.

Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b. Abdilkerim el-Cîlî (ö. 832/1428)

Kutbuddin Abdülkerim b. İbrahim b. Abdilkerim el-Cîlî (Gilanî, Geylânî ve Cilanî olarak da anılır), h. 767 yılında Yemen'de doğdu. (İran bölgesindeki Cilan kasabasında, bir başka rivayete göre de Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğduğu da söylenmektedir.) Yaklaşık 20 yaşlarında seyahate başlayan Cîlî, Hindistan'a gitmiş, oradan da Arap yarımadasına yönelmiş, İslam dünyasının büyük bir bölümünü ziyaret etmiştir. Eserlerinde "şeyhim" diyerek saygıyla ve büyük bir bağlılıkla zikrettiği sufi İsmail el-Cebertî ile Yemen'in Zebid şehrinde tanışmıştır. Ölüm tarihi ve yeri hakkında birkaç rivayet olmakla birlikte, Zebid şehrinde h. 826 veya 832 yılında olması kuvvetle muhtemeldir. İslami ilimler yanında ilm-i huruf, Yunan ilimleri ve Coğrafya'yı da çok iyi bildiği özellikle de ilm-i tasavvufta derinleşmiş olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Tasavvufi görüşlerinde İbn Arabî'nin etkisi olmakla birlikte ona muhalefet ettiği konular da vardır.¹⁰

¹⁰ Mesela Abdülkerim Cîlî *el-İnsan'ul-Kâmil* adlı eserinin ilme dair 17. babında şöyle demektedir: " 'Malumat-ı ilahiye kendi nefsinde Hakk'a ilim i'ta etti' denilmek caiz değildir. Hakk'ın başkasından bir şey istifade etmiş olduğu mahzuru yüz gösterir. Bu meselede İmam Muhyiddin İbn'ul-Arabî (r.a) hazretleri 'Hakk'ın malumatı, nefsinde Hakk'a ilim i'ta etti' dediği için sehiv etmiştir. Biz imam-ı mezkuru mazur görürüz ve 'bu mesele hakkında son ıttılai budur' demeyiz"; bkz. Abdülkerim el-Cîlî, *İnsan-ı Kâmil*, (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun), s. 138, İstanbul 1998; krş. Ahmed Avni Konuk, *Fususul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. II, s. 188-189, İstanbul 1989.

Pek çok alanda telifte bulunmuş olan Abdülkerim Cîlî'nin eserlerinin önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *el-İnsan'ul-Kamil fi Marifet'il-Evahir ve'l-Evail*
2. *el-Kehfu ve'r-Rakim fi Şerhi Bismillahirrahmanirrahim*
3. *el-Kemalat'ul-İlahiyye fi's-Sıfât'il-Muhammediyye*
4. *Şerhu Muşkilat'il-Futuhât'il-Mekkiyye*
5. *Menazır'ul-İlahiyye*
6. *en-Namus'ul-Azam ve'l-Kamus'ul-Akdem*
7. *el-Vucud'ul-Mutlak el-Mâruf bi'l-Vâhid'il-Hakk*
8. *Bahr'ul-Hudûs ve'l-Kıdem ve Mevc'ul-Vücud ve'l-Adem*
9. *Hakikat'ul-Hakâyık elletî min Vech'il-Hakk ve min Vech'il-Halâyık*
10. *Kitab'un-Nokta*
11. *İnsanu Ayn'ul-Vücud fi Vücud-i Ayn'il-İnsan'il-Mevcud*
12. *el-Kitab'ul-Merkûm fi Sırr'it-Tevhid el-Mechul ve'l-Malûm*
13. *Meratib'ul-Vücud*¹¹

¹¹ Abdülkerim Cîlî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Kâtip Çelebi, *Kcşfuzzunun*, I/740, II/1525; İsmail Paşa, *Hediyyet'ul-Arifin*, 1/610-611; Nicholson, *The Perfect Man*, Cambridge 1921; Serkis, *Mucem*, 1/728-729; Brockelman, *GAL* II/264-265; *SUPL*, II/283-284; Goldziher, "Abd al-Karim b. Ibrahim al-Cîlî" 1A, 1/90; Ritter, *Abdülkerim al-Djli EI*² 1/71; M. Nazif Şahinoğlu, "Abdülkerim Cîlî", *DİA*, I/250; Yusuf Zeydan, *el-Fikr'us-Sûfî inde Abdülkerim el-Cîlî*, Beyrut 1988; Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, İstanbul 2003.

Abdülaziz Mecdi Tolun (1865-1941)

Balıkesir'in Okçukara mahallesinde 1865 yılında doğdu. Dayısı Yahya Nefi Efendi'den özel olarak İslami ilimleri okuyup icazet aldı. 1884 yılında Rüşdiye Mektebi'ne ikinci muallim olarak tayin edildi. Görevli olarak önce Şam'a sonra Girit'e gitti. Girit'te yayımlanan Hakikat gazetesinde edebi makaleler yazdı. İkinci meşrutiyetten sonra yapılan ilk seçimlerde ve 1920'de IV. dönem olmak üzere iki defa mebus oldu. Cumhuriyetten sonra hiçbir resmi görevi kabul etmedi. Evinde özel olarak dini ve tasavvufi sohbetler verdi. Soyadı kanunundan sonra "Tolun" soyadını alan Abdülaziz Mecdi Efendi 1941 yılında İstanbul'da vefat etti. Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *İnsan-ı Kamil* (Tamamlanmamış bir eserdir)
2. *İnsan-ı Kamil Tercümesi*
3. *Din-i Muhammedî*
4. *Divan*
5. *Tecelliyat-ı İlahiye Tercümesi*
6. *Meratib'ul-Vücud Tercümesi*¹²

Osman Nuri Ergin (1883-1961)

Malatya'nın İmrın köyünde dünyaya geldi. Babası İstanbul'da bir kahvehane açınca babasının isteği üzerine 1892'de dokuz yaşında iken İstanbul'a geldi. 1901'de Dâ-

¹² Abdülaziz Mecdi Tolun'un hayatı için bkz. Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul 1942.

rüşsafaka'yı bitirdi. Aynı yıl İstanbul Şehremâneti'nde memuriyete başladı. 1901-1904 yılları arasında arkadaşı Ebul'ulâ Mardin ile birlikte medrese derslerine devam etti. 1904'te girdiği İstanbul Darulfünunu Edebiyat Fakültesi'ni birincilikle bitirdi (1907).

İstanbul Şehremâneti'nin çeşitli kısımlarında başkâtiplik, mümeyyizlik ve şube müdürlüklerinde bulundu. II. Meşrutiyet'ten sonra Müessesat-ı Hayriyye-i Sihhiyye İdaresi umumi kâtipliğine tayin edildi. Bu kurum lağvedilince (1912) görevi merkez emanete kaydırıldı. Bu görevini sürdürürken İstanbul Şehremaneti arşivinin kurulmasını gerçekleştirdi. 1928'de *İstanbul Şehremaneti Mecmuasını* çıkarmaya başladı. Şehremânetindeki son görevi belediye mektupçuluğu olup bu görevden 1946'da emekliye ayrıldı.

Ergin'in İstanbul Şehremâneti'ndeki görevinin yanı sıra çeşitli okullarda ve halk için açılan gece mekteplerinde öğretmenlik yaptı. Öğretmenlik hayatı 1956'ya, araştırma ve yazı hayatı ise ölümüne kadar devam etmiştir.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı onun gayretiyle kuruldu. Büyük bir titizlikle topladığı çoğu yazma 11.000 ciltten oluşan kitaplarını bu kütüphaneye bağışlamıştır. Kitaplarının 4000 cildi tasavvufa dair olup bunların 2025'i el yazmasıdır. Yakın dönem tasavvufi metinlerin günümüze gelmesinde sahibi olduğu bu kütüphanenin önemi büyüktür.

Belediye ve şehircilik tarihi, eğitim ve eğitim tarihi, biyografi ve bu konular dışında pek çok eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. *Mecelle-i Umur-ı Belediye*
2. *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı*
3. *Türkiye Maarif Tarihi*
4. *İstanbul Şehreminleri*
5. *Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*
7. *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun Hayatı ve Şahsiyeti*
8. *Sadreddin Konevi ve Eserleri*
9. *İbn Sina Bibliyografyası*¹³

¹³ Osman Nuri Ergin'in hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Güner Sayar, "ERGIN, Osman Nuri", *DİA*, XI/297-98.

Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud

[1] Şeyh Hemedani, ârif-i rabbânî, Abdülkerim b. İbrahim el-Geylanî (*kaddesellahu sirrehu*) hazretlerinin *Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud* adlı risalelerinin tercümesidir.

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd u senâ Hazret-i Hâlık-ı Kibriya'ya mahsustur. O Cenab-ı Hakk, ulu varlığın mertebelerine istihkaklarını tam ve kâmil olarak ihsan buyurmuştur.

Ve O, vücud mertebelerinde hüsn ü cemal, sübut ü zeval, meyl ü itidal gibi âyât-ı beyyinat ile zahir olmuştur. Binanaleyh bu ulu varlıktan daha mükemmel bir vücudun varlığına imkân yoktur. Çünkü vücud-ı mezkur her nevi kemalâtı câmidir.

Meratib-i vücudda tecelliyat-ı mezkure ile mütecelli olan Cenab-ı Hakk'a mecd ü iclale aid haiz olduğu kema-lâttan dolayı hamd u senâ ederim. Benim bu hamd u senâm öyle bir hamd u senâdır ki vücuba, inkâna, muhale aid ve hakk-ı zâtı için tahakkuk eden zâtın hamdi gibidir.

Ve şehadet ederim ki kebir-i müteal olan Cenab-ı Hakk'tan başka ilah yoktur. [2] Kebir-i Müteal-i mezkur her mevcudda hulul, ittisal, infisal olmaksızın zahirdir. Bu zuhur aklın daire-i tasavvurunda ve hayalin muhit-i vâsiinde olan keyfiyetten mücerredir.

Şehadete şehadet ederim ki Hazret-i Muhammed (*sallallahu aleyhi ve sellem*) Hakk'ın mazhar-ı ekmeli, mazhar-ı a'zamıdır, tecelligâh-ı muhiti ve tecelligâh-ı akdemi ve akvemidir ve hâtime-i nübüvvet olan rasul-i ekremidir; âyât-ı beyyinat ile müzeyyen olan ulu varlığın zinetidir. Allah ona salât etsin (fuyuzatını mezad buyursun); şerefini, azamet-i şanını ve mecd ü hayatını en âli eylesin!

Besmeleyi, hamdeleyi, salveleyi ifadan sonra derim ki:

Ukala-yı sufiyenin en ziyade ihtimam ettiği ve fudalânın ömr-i azizlerini sarfettiği bir şey var ise o da marifetullah mesele-i celilesidir.

İlim-billah, yani marifetullah gayet vâsi ve ihatası pek büyük olan bir ilimdir. Binaenaleyh bu ilme talib olanların medarik-i irfaniyeden maksuduna erişememesi aaleb-i ihtimalkdir. Hatta imdadât-ı mütenevvianın kâffesine mazhar olsa yine bu ihtimal mevcuttur. Çünkü şimdi işaret

ettiğimiz bu kavm-i celil (sufiye) —Allah bunlardan razı olsun— himmetini bu ilme hasretmiştir. Fakat mazhar olabildikleri füyuzat, füyuzat-ı na-mütenahiden bir kısmı mahsustur. Nail oldukları füyuzata da kaygılarına göre nail olurlar [3] ki bu nailiyet, hazret-i (mertebe-i) tecelli-i ilahîden nebean eden feyz-i mukaddesi ve feyz-i akdesi kabul edebildikleri derece ve mikdara tabidir.¹⁴

Hazret-i tecelli de o hazret (o derece) ile ittisaf-ı hakiye ve desâtir-i zahiriye ile tahalli ve tezeyyün ile tahakkuk şeklinde zuhur eder; yani bâtının i'tilası, zahirin de desâtir-i mezkure ile tezeyyün ve i'tilasına tabidir.

Bundan başka ruh'ul-kuds ile de teyid-i ilahî olmadıkça mezkur maksad-ı âli hasıl olmaz. Ruh'ul-kuds, feyzi hüsn-i telakki ile âhara ilka ve telkih için lazımdır. Hatta sufiye nefahat-ı ilahiye'nin devamı ve hayrât-ı gaybiyenin tevatürüyle beraber bu ilmi yekdiğerinden talep hususunda ihtimam göstermişler, mesele-i celileyi arîz u amîk ifadeye muktedir bir racul-i kâmil ele geçirmek için kürre-i arzın üstünde birçok seyahatler yapmışlardır.

Bunun içindir ki Cüneyd-i Bağdadî hazretleri “Kubbe-i semanın altında marifetullahtan daha şerefli bir ilim olduğunu bilseydim oraya kadar sefer ederdim” buyurmuştur. Hazret-i Cüneyd'in bu sözünde bu ilmin şerefine ve bu ilmi talep edenlerin bu habda meşakkat-i sefe-

¹⁴ Feyz-i mukaddes, tecelliyat-ı sıfatiyeye ait olan feyizdir. Feyz-i akdes, tecelliyat-ı zâtiyeden nebean eden feyizdir.

rîyi ihtiyar ederek seyahat etmesinin lazım, belki vacib olduğuna tenbih vardır.

Şeyh Ahmed Rufai hazretleri de şakirdanına “Bu marifetullah ilmini öğreniniz. Çünkü zamanımızda cezebât-ı ilahiye azalmıştır” buyurmuştur. [4] Rufai hazretlerinin *cezebât* tabirinden maksadları meczubîndir; yani “Meczubîn bu zamanda azalmıştır” demek istemiştir. Bu killetin sebebi ise ehl-i zamanın nefahat-ı rahmaniyeeye talib olunamasıdır.

Hazret-i Rufai'nin *cezebât* tabirini izah için, istersen “Feyz-i tecelliyi kabul için tahalli ve tezeyyün azdır” de! Hazreti Şeyh'in, “cezbelerin azlığı” tabirinden maksadı, “ehl-i zaman üzerine cezebât-ı ilahiyenin zuhuru azdır” mânâsına da hamledilebilir; yoksa “geçmiş zamanlara nisbetle nefs'ul-emrde cezebât-ı ilahiye azdır” demek değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk kâffe-i tecelliyatıyla esmâ ve sıfatının iktizasına göre halkı üzerine daima tecelliyat-ı kudsiyesini ifaza eylemektedir.

Şeyhim, Şeyh İsmail el-Cebertî hazretleri de şakirdanından bazı ihvanımıza “Şeyh Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin kitaplarını mütalaayı tavsiye ederim” buyurmuştu. Muhatabı olan şakird “Efendim! Zuhur-ı feyz-i ilahîyi bekleyerek ve bu babdaki füyuzata intizar ederek sabretsem muvafık olmaz mı?” demişti. Hazret-i Şeyh cevapda: “Sen nail-i feyz olmak için ihtiyar-ı sabrı, husul-i maksadına hais görüyorsan bu senin istediğin, Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin kitaplarında zikrettiği şeyin aynıdır;

yani onları mütalaa ile, sabır ile hasıl edeceğini hasıl etmiş olursun" dedi.

Şeyhin bu sözü şakirdanına ve ihvanına baid olan mesafeyi takrib ve güç olan bu yoldaki seferleri teshil içindir. Çünkü marifetullahı talib olan, bizim ilmimize aid mesailden bir meseleye nail olursa mücahade suretiyle eli senede [5] nail olamayacağı feyze nail olmuştur demek olur. Bunun sebebine gelince, bu tarike salık olan, mücahade ile sülukunun ve a'malinin semeresine nail olur.

Ehlullahtan kâmil olanların eserlerinde beyan ettikleri ilimler de süluk ve a'mal-i halisalarının semeresidir. Malul olan bir amelin semeresiyle muhlis olan bir amelin semeresi arasındaki farkı sen düşün! Hatta diyebilirim ki kâmil olanların ulûmu' a'mal-i halisalarının semerelerinin de fevkindedir. Çünkü bunların ilimleri kalblerinde varid olan feyz-i ilahî ile hasıldır. O feyzi, kabiliyetlerinin vüs'atlerine göre ahzederekler.

Ehlullahtan kâmil olanların kabiliyetleriyle bir mürid-i talibin kabiliyeti arasındaki fark-ı azim ise bir emr-i aşîkârdır. Kâmillerin eserlerine vazettikleri mesaili ve o meselelerden mefhum-ı hakikîyi, talib anlayıp yakın hasıl edince talib-i mezkur ile musannıf-ı müşarun-ileyh arasında o meseleyi bilmekle müsavat hasıl olur. Bu suretle musannıfın nail olduğu feyze nail olmuş bulunur. Ve o mesele musannıfın nasıl malı ise, meseleyi anlayan talibin de öylece malı olur.

İşte kütüb-i tasavvufta vaz edilmiş olan ilimlere ait her mesele böyledir. Binaenaleyh kütüb-i mezkuredeki mesaili, hüsn-i idrak ve hüsn-i temyiz eden kimse, kitabın musannıfı ilmi hangi madenden almış ise o da o madenden ahzetmiş demek olur. Kütüb-i hakikatte zikredilen mesaili anlamaktan müridin aczine şeyh muttali olursa kütüb-i mezkureyi mütalaadan saliki meneder. Bu suretle hareket eden ehlullah görülmüştür. Çünkü akli ve idraki kısa olan kimse ehlullahın sözlerini onların kastettiği mânâyı muhalif olarak ahzeder ve o suretle [6] istimal ederse kendisi için bais-i helak olur yahut faidesiz olarak hakikat kitaplarını karıştırmakla ömrünü ziya'a uğratmış olur. Bu kabilden olan salikleri kütüb-i hakikati mütalaasından şeyhin menetmesi vacibdir. Mütalaadan menettiği salikin kendisine menfaat verecek işlerle iştigalini şeyh arzu etmiştir ki onu mütalaadan men eylemiştir.

Fakat bazı zeki ve fehmi u gayreti aşikâr ve celi ve imanı kavi olan salik, ehlullah kitaplarından matlubunu elde edebilir ve maksuduna nail olabilir.

Ben zamanımızda Arab'dan, Acem'den, Hind'den, Türk'ten ve daha başka milletlerden birçok kimseleri gördüm. Kütüb-i hakikat mütalaasıyla ehlullah mertebesine nail ve onların makasıd-ı âliyesine vasıl olabilir. Bu suretle hakikat kitaplarını mütalaadan istifade eden salik, bu istifadesine bir de süluk ve mücahadesinin meydana getirdiği malumatı da ilave ederse kâmiller mertebesine er-

miş olur. Yalnız kitaplardan olan istifadesi üstünde durarak ilaveye muktedir olamazsa arifiye mertebesinde tevakkufluk eylemiş olur.

Bunun sebebini izaha gelince: Ehlullah kitaplarında dercedilmiş olan mesail, bu dercin mahiyet-i zahiriyesine nazaran tasrih şeklinde sana ilm-i tevhidi öğretir. Yine mezkur mesail-i münderice ibare ve işaret ve kinaye ve telmih nokta-i nazarından da sana ayn-ı tevhidi telkin eder. Kezalik mesail-i mezkure, emsal zikri suretiyle ihtiva ettiği remz ve sünihat ile sana hak tevhidi öğretir. Hasılı bu babda yazılmış olan kitapların bazısını şu zikrolunan üç kısmı ihtiva [7] ettiği için seni ilm-i yakine isal eder. Ilm-i yakine vasıl olup da o ilmin muktezasıyla amel ederek o nevi kitapları mütalaaaya devam edersen seni *ayn-ı yakine* ve sonra *hakk'el-yakine* terakki ettirir.

Hakk'el-yakine vasıl olabilmek için kitabın müellifinin zikrettiği ahkâmı nefsine tatbik ihtimam ve itina eylersen netice bir derece bâlâ *hakk'el-yakindir*. Bunu yapmazsan *ayn'el-yakin* mertebesi mahall-i tevakkufluk olur.

Hülasa, mütalaa eden kimsenin *hakk'el-yakine* vasıl olması müyesser olursa artık kitapların faidesi ondan münkatıdır. Çünkü kitapların insanı yükseltebileceği mertebenin nihayeti *hakk'el-yakin* mertebesidir. Bu mertebeye de şehadet ve temyiz ve fehm-i tam ashabı vâsıl olabilir.

Hakikat'ul-yakine gelince, elbette ve elbette hiçbir türlü mütalaa ile o mertebeyi elde etmek mümkün değildir.

adamlar bulunur ki sana bir kelime ile bütün ömründe kitaplardan alabileceğin malumattan ziyade bir hakikat bildirmiş olur.¹⁶

Bu ciheti tevsik edince deriz ki: Salik kitaplardan derece-i fehmine göre malumat alır. Âlim-billah olan kâmil ise sana hakikati anlatmak istediği zaman bu hakikati senin kalbine mahiyet-i asliyesiyle ilka etmeye kadirdir.

Şurasında şüphe yoktur ki sâlikin idraki ile kâmilin idraki arasında fark-ı azim vardır. Bunun için denmiştir ki: “Muhakkikine göre hakikat kitaplarını mütalaa, sâliklerin amellerinden efdaldır.”

Edebe riayetle beraber ehlullah ile mecalis ve sohbet, kütüb-i hakayıkı mütalaadan ekmeldir. Bundan başka hakka hâdi olacak kâmillere mülazemet şarttır. Böyle bir kâmili elde edemezsen hakayık kitaplarını mütalaaya devam ve kütüb-i mezkuredeki [10] ulûmun muktezasına göre harekete ihtimam iktiza eder. Şeyh-i kâmil bulamadığın zaman bu nevi kitapları mütalaa, seni maksuduna ve mabuduna nail eder.

Mukaddimedeki malumat-ı sâbıkayı beyandan sonra esas mevzumuzuza sözü nakl ile deriz ki:

Cenab-ı Hakk'ı marifet şu ulu varlığı marifete mütevakıftır. Bunu hüsni idrak et! Bu ulu varlığı bilemeyen, bu

¹⁶ Mesela Yunus Emre Hazretlerinin “Ete kemige büründüm, Yunus diye göründüm” vecizesi gibi.

muvaffıktır, hâdidir, tevekkül O'na karşı olur. Bu kitabı yazmak ve münderecatını anlayabilmek ve o fehm u idrak ile terakki etmek O'nun lutfuna vabestedir. Onun için ben *Huve hasbî* ve *ni'mel vekil* diyerek birinci mer-tebeye başlıyorum.

kânında daha başka nisbetlerinden ibarettir. Cevherin evsafı mea'd-devam cevher üzerinde tagayyürâta uğrayan arazlardan ibarettir.

Tagayyur tabirini kullandığımızın sebebi şudur ki; iki zamanda bir arazın bekası muhaldir. Bunun sebebi araza, araz tesmiyesi bir mahalden diğer mahalle intikali kabul ettiğinden dolaydır.

Hülasa *cevher*, mahall-i ferd olup, bir araz kendi üstünde bulundukça arazın yine o cevherde vukû-ı intikaline imkân yoktur.

Belki arazlar mahall-i ferd olan cevher üzerinde mea'd-devam intikalâta uğrar. Bu mertebeden sonra gelecek olan ve her anda hilkat-i âlemin teceddüdüne dair olan mertebede bu meselenin tafsilâtı gelecektir. İşte o dediğimiz mertebe aşağıdaki mertebedir.

22. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmi ikinci mertebe, *mümkinâttan* ibaret olan *mürekkebat* mertebesidir.

Mürekkebat altı kısımdır: *Mürekkebat-ı ilmiye*, *mürekkebat-ı ayniye*, *mürekkebat-ı sem'îye*, *mürekkebat-ı cismaniye*, *mürekkebat-ı ruhaniye*, *mürekkebat-ı nuraniye*.

a) *Mürekkebat-ı ilmiye*, âlimde mevcut olan suver-i malumatattan ibarettir. Çünkü suver-i mürekkebattan her suret ilimde müterekkibdir. Çünkü o suretlerin ilimdeki eczası hariçte cismen mevcut olan cevahirin eczasından te-

det-i medide bekası daim olmuştur. Cenab-ı Hakk böyle müddet-i medide bu âlemin bekasını murad etmeyeydi, diğer eflaki tahrik eden Felek-i atlas'ın hareketini tabiatından neşet ettirmezdi. Bu Felek-i atlas'ın tabiatından inbiası ve neşeti, Cenab-ı Hakk'ın zeval-i âlemi murad edeceği zamana kadar ber-devamdır.

Cenab-ı Hakk âlemin zevalini murad ettiği zaman tabiat-ı Felek-i atlas'a karşı kendisinden zuhur eden inbias ve neşeti selb eder, işte o zaman Felek-i atlas durur. Felek-i atlas'ın bu tevakkufu ile baki eflak da durur, yıldızlar saçılır, emr-i ilahî ile kıyamet kaim olur.

Bu bahsin daha ziyade tafsili üstünde beyanata girişmemiz lazım gelse tatvil-i kesire ihtiyacı messeder. Halbuki bu risale-i muhtasara, bu tatvilin mahalli değildir.

24. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmidördüncü mertebe *felek-i cevza*dır. Felek-i cevza kevkeb-i küllîdir. Bunun aynıyle vücudu yoktur. Belki felek-i cevza, güneşle ay arasında bulunan bu'd-i malumdan ibarettir. Bu iki bu'ddan birisine *re's*, o birisine [öbürsüne] [43] *zenb* denir.

Bu iki bu'dun birisinde arz; cirm-i Kamer ile cirm-i Şems arasında mebsuttur; yani haylulet etmiştir. Bu haylulet Kamer'in nur-i Şems'ten ziya almasına mani olur, kûsuf-ı Kamer hasıl olur. Nur-i Kamer'in nur-i Şems'ten müstefad olduğunda izaha hacet yoktur. İkinci bu'dda

Kamer, Arz ile Şems arasına haylulet eder. Bulutun ziya-ya mani olması gibi zıll-ı Şemsî'nin yer üzerine vukûuna mani olur, husuf vaki olur.

Bu keyfiyeti bize [size] ber-tafsil irad etmek lazım gel-se, dikkatinizi bir çok hisabat ile meşgul etmek lâzım gelirdi. Halbuki bu keyfiyet felsefe-i mahzadır. Binaeneyh bu bahiste bu kadar izah ile iktifa ediyoruz.

"Bu felek-i cevza, felek-i hükmî'den" ibarettir dedik. Bunu bundan aşağıdaki felek'ul-eflak mertebesinin fevkinde itibar ettik ki sebebi şudur: Daima umur-i külliye-nin vücuddaki mertebesi, umur-i vücudiye-i hissiyenin fevkindedir. Yoksa bu sebep olmasa bu felekin tertib itibariyle mevzii, felek'ul-eflak'ın altında olmak lazım gelecekti. Çünkü felek'ul-eflak, felek'ul-buruc'dur.

Hülasa, bu tertibi icab eden felek-i cevzanın felek-i külli olmasıdır. Allahu a'lem.

25. Mertebe

Meratib-i vücuddan yirmibeşinci mertebe felek'ul-eflak mertebesidir. Bu feleke felek'ul-kevkeb, mintakat'ul-buruc da derler.

Kevakib-i sabite ve seyyarenin kâffesi bu felektedir. Yalnız yedi kat göklerdeki yedi yıldız bu hükümden müstesnadır; yani felek'ul-eflakta değildir.

Hülasa, nücüm ve kevakibin kâffesi bu felekte olup kendisine mintakat'ul-buruc, felek'ul-eflak, felek'ul-kevakib tesmiyesine sebep olmuştur.

